

A válság meglepetése – Lengyelország

FARAGÓ EMESE – MEZŐ JÚLIA

A pénzügyi és gazdasági válság gyors növekedési szakaszban érte el a lengyel gazdaságot. S bár a növekedés üteme a válság hatására lassult, Lengyelországnak Európában egyedülálló módon még a legkritikusabb időszakban, 2007 és 2009 között is sikerült pozitív növekedési eredményeket produkálnia. Eredményes keynes-i anticiklikus gazdaságpolitikájával ellensúlyozni tudta a negatív hatásokat, és állami támogatásokkal élénkítette nagyméretű, zárt, önellátásra képes belső gazdaságát. Végül – megkésve ugyan, de – a válságjelenségek Lengyelországban is jelentkeztek – azonban ezek már nem voltak olyan súlyosak, és nem húzódtak el annyira, mint az Európai Unió más tagállamaiban. A válságkezelés rövidtávon sikeresnek bizonyult, ami elsősorban a szerencsés kiindulási helyzetnek és a megfelelő időben bevezetett kormányzati intézkedéseknek: a gyors, hatékony és eredményes reformoknak köszönhető. Azonban a közép- és hosszú távú hatásokat illetően már árnyaltabb a kép.

*Tárgyszavak: Lengyelország, gazdasági válság, válságkezelés, kormányintézkedések
JEL kódok: G01, H12*

Surprise of the crisis – Poland

EMESE FARAGÓ – JÚLIA MEZŐ

The economic and financial crisis reached the Polish economy at its fast growing period. Although the economic growth has slowed down as a consequence of the crisis, the Polish economy – in a unique way in Europe – managed to show positive results even at the most critical period between 2007 and 2009. The Keynesian anti-cycle policy of the Polish government could successfully offset the negative effects of the global crisis. The government managed to stimulate the large, closed and self-supplying internal economy by financial supports. Finally, the impacts of the crisis reached Poland, but only in 2009, and they were not so serious and permanent as in other member states of the European Union. The short run success of the Polish crisis management is due to the fast, efficient and effective reforms and to the government measures introduced at the right time. However, the impacts in medium and long term are not so unambiguous.

Keywords: Poland, economic and financial crisis, crisis management, government measures
JEL: G01, H12

1. Bevezetés

Lengyelország az egyetlen közép-európai állam, amelynek a 2008-2009-es világgazdasági válság legnehezebb időszakában is sikerült gazdasági növekedést produkálnia. Ez a viszonylag zárt gazdaság, a nagyméretű belső piac, a stabilan lefektetett pénzügyi és társadalombiztosítási alapok, a lengyel valutaleértékelődés és a kormány által sikerrel véghezvitt anticiklikus gazdaságpolitika együttes hatásának eredménye.

A siker alapvető kulcsa a jó kiindulási helyzet, mely több tényező együttállásának köszönhető. Az ország gazdasági zártságából adódóan a lengyel GDP-hez viszonyítva nem olyan magas az export és az import aránya, mint más közép- és kelet-európai országokban, így Lengyelország a világgazdasági válság tovagyűrűző hatásainak is kevésbé volt kitéve (OECD 2010).

Lengyelország a kedvező ciklikus hatásoknak köszönhetően a válság előtt nem volt túlzottan eladósodott helyzetben. Ezért – a jelentősebb államadóssággal rendelkező államoktól eltérően – a lengyel kormány megengedhette magának, hogy a válság hatásainak jelentkezésekor állami segítséggel élénkítse a gazdaságot. Eredményes anticiklikus politikájával sikerült ellensúlyoznia a kívülről érkező negatív hatásokat, és finansziális támogatások útján élénkíteni nagyméretű és önellátásra képes belső gazdaságát (Wisniewski 2010a).

Mindezek alapján helytállónak tűnik az a felfogás, mely szerint Lengyelország sikerrel vette a válság által elé gördített akadályokat, méghozzá az erős gazdasági alapjainak köszönhetően. Azonban más jelentős szempontokat is figyelembe véve már nem fogadható el ilyen egyértelműen ez a megállapítás, hiszen demokratikus átalakulása óta a lengyel gazdaság komoly strukturális gyengeségeket mutat. Ide tartozik a gyenge szabályozás, az emiatt kialakult és tartósan magas költségvetési hiány, valamint a külföldi befektetőket visszatartó fejletlen infrastruktúra (Kowalewski-Rybinski 2011).

Esettanulmányunkban arra a kérdésre keressük a választ, hogy Lengyelország valóban olyan sikeres válságkezelési technikával rendelkezik-e, mint ahogy azt a mainstream felfogás tartja, vagy mindössze a negatív hatások késleltetett jelentkezéséről van szó. Amennyiben sikeresnek fogadjuk el a lengyel válságkezelést, érdemes feltenni azt a kérdést is, hogy mit tanulhatnának a közép- és kelet-európai államok a lengyel állam válságkezelési technikájából, melyek azok az elemek, amelyek a többi ország esetében is sikerrel alkalmazhatók.

2. A válság hatása Lengyelországra

A következőkben a gazdasági és pénzügyi válság Lengyelországra gyakorolt hatásait mutatjuk be. Ám mielőtt erre kitérnénk, fontosnak tartjuk, hogy röviden bemutassuk az ország korábbi jellemzőit, illetve a válság kirobbanását megelőző prominens gazdasági növekedés háttérében álló tényezőket. Erre azért van szükség, hogy minél jobban értelmezhetőek és átláthatóak legyenek a krízis által okozott problémák.

2.1. A válságot megelőző növekedés háttere

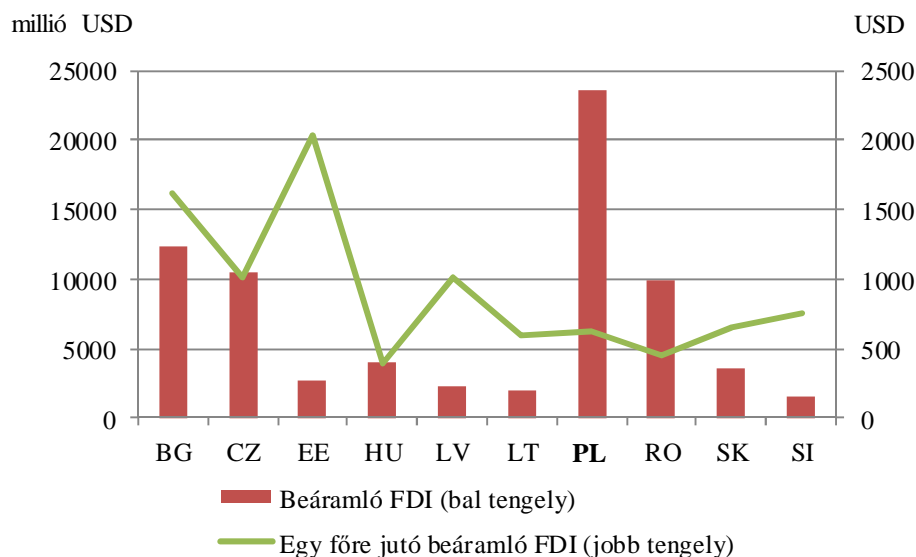
A válság előtt az élénk beruházási kereslet, az ipar kibocsátásának bővülése, a fogyasztás emelkedése és a magas konjunktúra indexek a hosszan tartó fejlődés időszakát vetítették előre, melyhez hozzájárultak az Európai Unió támogatási forrásai is: a 2004-ben belépett tíz új tagállam együttes keretéből Lengyelország az előcsatlakozási támogatásokat is beleszámítva az első három évben 48 százalékban részesedett (Lengyel-Fejes 2010). Így 2008-ban, a válság kirobbanásakor a lengyel gazdaság éppen növekedési stádiumban volt.

A lengyel gazdaság két egymással összefüggő fontos sajátossága a gazdaság zártság és a belső fogyasztás viszonylag nagyobb aránya (*Lengyel-Fejes 2010*). Az Európai Unió közép-kelet-európai tagjai közül a gazdasági nyitottság az 1990-es évek eleje óta Lengyelországban és Romániában a legkisebb – mind az export/GDP, mind az (export+import)/GDP mutatója alapján (*UNCTAD 2012*) –, így Lengyelország a világgazdasági válság tovagyűrűző hatásainak is kevésbé volt kitéve, mint Szlovákia, Bulgária vagy Magyarország.

Habár az export viszonylag kis súlyt képvisel a bruttó hazai termékben, a válságot megelőzően a lengyel GDP növekedésének egyik hajtóereje mégis a kivitel volt, hiszen 2004 és 2006 között az export bővülése átlagosan évi 23 százalékot tett ki (*Lengyel-Fejes 2010*). Fontos azonban megjegyezni, hogy az import a demokratikus átmenet óta folyamatosan meghaladja az export értékét, így a kereskedelmi mérleg hosszú évek óta deficitese, ami a folyó fizetési mérleg hiányát okozza (*UNCTAD 2012*). A lengyel kivitel közel 80 százaléka az Európai Unió tagállamaiba irányul, a külkereskedelmi hiány mégis évek óta az ázsiai országokkal (Kína, Korea, Japán) szemben keletkezik (*Lengyel-Fejes 2010*). A növekedésben a kivitelnél meghatározóbb szerepet tölt be a dinamikus beruházási tevékenység (*Lengyel-Fejes 2010, Rácz 2009*).

Az EU-csatlakozás óta a kelet-közép-európai államok közül a Lengyelországba beáramló külföldi működőtőke (FDI) összege kimagaslóan a legnagyobb (*UNCTAD 2012*). Ám a működőtőke áramlás vizsgálatakor érdemes annak egy főre eső értékét is figyelembe venni, hiszen ez Lengyelország esetében jócskán árnyalja a képet: ebből a nézőpontból az ország a régió középmezőnyébe sorolható (1. ábra). Az FDI bevonzásában nagy szerepet játszott, hogy a rendszerváltozást követően megszületett jogszabályok kiemelkedő védelmet biztosítottak a privatizációs folyamatban résztvevő külföldi befektetőknek (*Kowalewski-Rybinski 2011*).

1. ábra A Közép-Kelet-Európa országaiba beáramló külföldi működőtőke (2007)

Forrás: UNCTAD (2012) adatai alapján saját szerkesztés

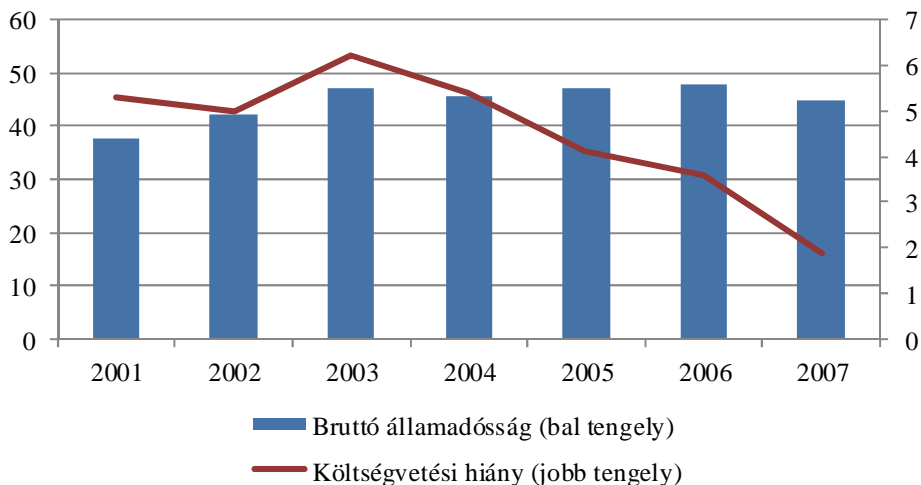
Az átalakuló országok közül Lengyelország rendelkezik a legkiegyensúlyozottabb pénzügyi rendszerrel az egyaránt fejlett bankszektornak és tőkepiacnak köszönhetően (*Kowalec 1999, OECD 2010*).⁴⁹ *Kowalewski és Rybinski (2011)* szerint nagyrészt ez a fejlett pénzügyi rendszer alapozta meg az ország gazdasági növekedését. A szerzők arra is felhívják a figyelmet, hogy a régió más államaiban sokkal magasabb a külföldi kézben lévő bankok

⁴⁹ A lengyel tőkepiac az egyik legfejlettebb az új tagállamok tőkepiacai közül (*Kowalec 1999, Kowalewski-Rybinski 2011*).

aránya, mint Lengyelországban,⁵⁰ ami a kormányzat külföldi bankokkal szembeni inkonzisztens politikájának eredménye. A magas arányú állami tulajdon emellett együtt jár a bankok rendkívül szigorú felügyeletével is: 2009 végén a bankszektorban befektetett tőke 77 százalékát birtokló bankok be voltak jegyezve a tőzsdén (így szigorú jelentési kötelezettségeknek kellett eleget tenniük), míg a többi országban ez az arány átlagosan 24% (és enyhébb követelményekkel párosul). A kemény lengyel szabályozás összefügg a jegybanksági függetlenséggel és a monetáris politika szigorával. Ennek következtében az ezredfordulót követő években elmaradt a „hitelboom”, vagyis Lengyelországban nem következett be drasztikus hitelállomány-növekedés, szemben a régió országainak többségével, ahol ráadásul a külföldi valutában denominált hitelek megugrása volt jellemző⁵¹ (Kowalewski-Rybinski 2011).

A monetáris politikával ellentétben a fiskális szigor nem érvényesült. Kowalewski és Rybinski (2011, 20. o.) „a fiskális imprudencia két évtizedéről” beszél. Lengyelországban a költségvetési eszközöket nem megfelelően használták az elmúlt években, mert a kormányzatok nem az ország hosszú távú érdekét tartották szem előtt, csak az újraválasztásukra törekedtek, s emiatt nem mertek a társadalom számára népszerűtlen bevételnövelő intézkedéseket meghozni. Ez a felelőtlen politika pedig kiemelkedően magas strukturális költségvetési hiányhoz és jelentős – bár a maastrichti határtól elmaradó – államadósság felhalmozásához vezetett. A 2. ábráról azonban az is leolvasható, hogy 2003 és 2007 között a deficit folyamatosan csökkent, a válság előtt már 3% alá is vissza tudták szorítani – méghozzá úgy, hogy eközben az infláció sem szabadult el – vagyis megkezdődött egy felelős gazdaságpolitika (OECD 2010).

2. ábra A lengyel költségvetési hiány és államadósság alakulása 2001-2007 között (a GDP %-ában)

Forrás: Eurostat (2012) adatai alapján saját szerkesztés

Szintén sok éve húzódó súlyos probléma a munkanélküliség, mely az EU-csatlakozást követően kezdett csak javulni. A munkanélküliségi ráta 2002-ben húsz százalék feletti volt, 2004-től 2008-ig azonban folyamatosan javuló tendenciát mutatott (GUS 2012). Ennek oka a külföldi munkavállalási lehetőségen kívül a 2004 és 2007 közötti gazdasági konjunktúrában és a fejlődő munkaerő-piaci lehetőségekben rejlett (Tóth 2010). A foglalkoztatási ráta 2007-

⁵⁰ 2009-ben a bankok 22 százaléka állami tulajdonban volt Lengyelországban, míg Litvániában és Szlovákiában csupán 8 százalékuk (Kowalewski-Rybinski 2011).

⁵¹ A magánszektor devizahiteleinek aránya a Balti államokban meghaladta a 70 százalékot, és Magyarországon, Bulgáriában és Romániában is magasabb volt, mint a hazai pénznemben felvett kölcsönök összege (Kowalewski-Rybinski 2011).

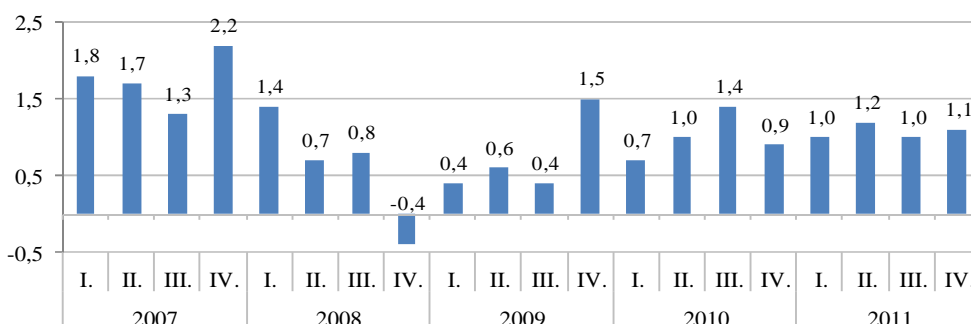
ben 57 százalékos volt, amivel Lengyelország az Európai Unió sereghajtói közé tartozott, messze elmaradva a lisszaboni stratégia által kívánatosnak minősített foglalkoztatási szinttől (Lengyel-Fejes 2010, OECD 2012).

Összességében a régió többi országához hasonlóan Lengyelországról is elmondható, hogy az ezredfordulót követően elfogadott számos reform célja nem feltétlenül a strukturális egyensúly megteremtése volt, hanem az Uniós taggá válás. Ezt bizonyítja, hogy EU-csatlakozást követően a reformfolyamatok megakadtak, de legalábbis látványosan lelassultak (Kowalewski-Rybinski 2011). Lengyelországot a globális válság tehát növekedési pályán és több szempontból szerencsés helyzetben érte, ám eközben az ország több komoly strukturális problémával is küzdött.

2.2. A válság lefolyása

A válság első hatásai Közép-Kelet-Európa más országaihoz hasonlóan késleltetve, csak 2008 második felében érték el Lengyelországot (3. ábra). Ám míg a többi állam súlyos visszaesést szenvedett el, addig 2009-ben Lengyelország Európa egyik legdinamikusabban fejlődő országának számított. A válság hatására a gazdasági növekedés lassult, de – a jó kiindulási helyzetnek és a válságkezelés kezdeti lépéseinek köszönhetően – a lengyel gazdaságnak ennek ellenére is sikerült Európában egyedüli módon mindvégig pozitív növekedési eredményeket produkálni (1. táblázat).

3. ábra A lengyel GDP növekedése 2007-2011 között (%)

Forrás: GUS (2012) adatai alapján saját szerkesztés

Megjegyzés: szezonálisan kiigazított értékek 2005-ös rögzített árakon; bázis: az előző negyedév

A válság hatására az ipar hozzáadott értéke jelentős visszaesést mutatott (2009-ben 5 százalékpontot zuhant), a fogyasztás azonban továbbra is bővült. Vagyis a gazdasági recesszió jelentkezőkor a növekedés motorjának szerepét a fogyasztói szektor vette át: 2008-ban a magánfogyasztás a GDP 61 százalékát, a közösségi fogyasztás a GDP 18 százalékát, a bruttó felhalmozás a GDP 25 százalékát tette ki. A válság hatását nagymértékben ellensúlyozó bruttó felhalmozás a szakértők szerint elsősorban a krízis idején is fennmaradó beruházási kedv eredménye volt (Lengyel-Fejes 2010, OECD 2012). A régió többi országával összehasonlítva abszolút értékben a legtöbb tőke még 2008-ban és 2009-ben is Lengyelországba irányult (Wisniewski 2010a).

Mint korábban már említettük, a lengyel gazdaság meglehetősen zárt és viszonylag magas a belső fogyasztás aránya. Ezt támasztja alá, hogy Lengyelországban az export/GDP arány a magyarországi arálynak még a felét sem teszi ki: 2010-ben az előbbi 40,07%, utóbbi 88,94% volt (UNCTAD 2012). A válság időszakában mindkét tényező kiemelkedő szerepet játszott a recesszió hatásainak ellensúlyozásában. Ez az oka többek között annak is, hogy a

zloty 35 százalékos leértékelődése – ami a térség egyik legnagyobb visszaesésének számít – alacsonyabb inflációt generált, mint a forint kisebb mértékű gyengülése Magyarországon (A lengyel csodához 2010, BMI 2009). A harmonizált fogyasztóiár-index (HICP) 2008-ban 4,2 százalékos értéken állt, ami 2004 óta a legmagasabb érték. 2009-ben az infláció csak kis mértékben esett, 2010-ben azonban 2,6 százalékra mérséklődött (1. táblázat). Árstabilitás tekintetében az Európai Bizottság 2010-es adatai (EC 2010) szerint a 12 hónapos átlagos infláció 2010 márciusában 1 százalékon állt, ami kiváló eredmény az előírt 3,9 százalékos referencia értékhez viszonyítva.

1. táblázat Lengyelország egyes gazdasági mutatói (2008-2012)

		2008	2009	2010	2011 ^(b)	2012 ^(b)
Reál GDP-növekedés	%	5,1	1,6	3,8	3,8	3,0
Infláció (HICP)	%	4,2	3,5	2,6	4,0	2,8
Munkanélküliség	%	7,1	8,2	9,6	9,4	9,2
Költségvetési egyenleg	GDP %	-3,7	-7,3 ^(b)	-7,9 ^(b)	-5,5	-3,8
Bruttó államadósság	GDP %	47,1	50,9 ^(b)	55,0 ^(b)	56,0	56,4
Folyó fizetési mérleg egyenlege	GDP %	-6,6	-4,0	-4,5	-4,8	-5,1

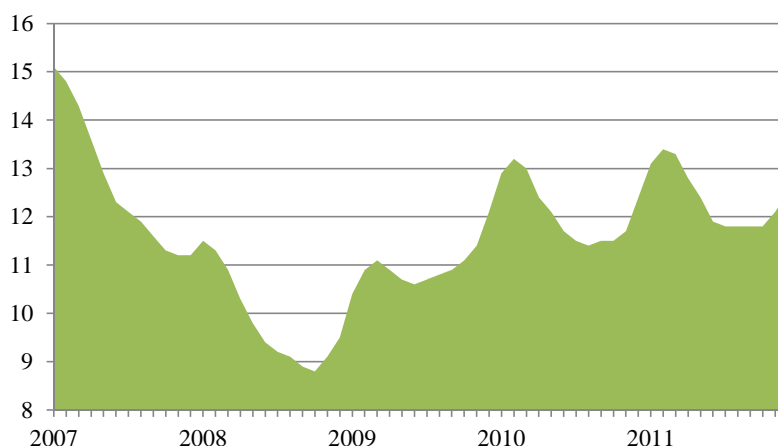
Megjegyzés: (b) = becslés

Forrás: IMF (2011)

A lengyel kivitel jelentős része az Európai Unió tagállamaiba irányul, így az export válság alatti alakulására a legfontosabb kereskedelmi partnernek számító Németország „bezárkózása” jelentős hatást gyakorolt. A világgazdasági válság a lengyel külkereskedelem szerkezetét is módosította. Az Unió tagállamaiból csökkent a behozatal, míg a fejlődő országokból érkező import megugrott (Lengyel-Fejes 2010). Kezdetben az export dinamika lassulásával párhuzamosan a belső kereslettel hajtott import mértéke folyamatosan nőtt, így növekedett a Lengyelországra évek óta jellemző külkereskedelmi hiány. 2009-ben azonban már mérséklődött a passzívum. Ez pedig a zloty leértékelődésének köszönhető, mivel az megdrágította az importot és kedvező helyzetbe hozta az exportöröket, így az kivitel kisebb mértékben csökkent, mint a behozatal (Lengyel-Fejes 2010, OECD 2010). Az 1. táblázatról is leolvasható, hogy a folyó fizetési mérleg hiánya 2008-ról 2009-re jelentősen csökkent, de ez a javulás az elmondottak alapján nem elsősorban az exportorientált növekedés beindulásának, hanem az import exportnál is súlyosabb visszaesésének a következménye.

Mint arra már utaltunk, Lengyelországban sok éve húzódó súlyos probléma a munkanélküliség, mely az EU-csatlakozást követően kezdett csak javulni. Ám a válság hatására a munkaerő-piaci helyzet ismét fokozatosan romlott. 2008 után a munkanélküliség addigi csökkenésének a munkakeresők többségének alacsony képzettségi szintje és a munkavállalókat érintő járulékkerhek mértéke egyaránt gátat szabott, ami különösen a mezőgazdasági alkalmazottak népes táborát sújtotta (Tóth 2010). Ráadásul a kedvezőtlen gazdasági helyzet következtében a korábban külföldön dolgozók egy része hazatért Lengyelországba, így a munkanélküliségi ráta 2009-re 8,2 százalékra emelkedett, 2010-2011-ben pedig a 9,7 százalékos európai átlagnak volt (Eurostat 2012, 4. ábra). A foglalkoztatási szint további csökkenése mérsékelheti a belföldi keresletet, növelheti a szociális gondoskodás iránti igényt, csökkentheti az állam adóbevételeit, így súlyosbíthatja az államháztartás egyébként is nehéz helyzetét (Lengyel-Fejes 2010, OECD 2012).

4. ábra A lengyel munkanélküliségi ráta (2007-2011, %)

Forrás: GUS (2012) adatai alapján saját szerkesztés

A szigorú szabályozás következtében Lengyelország pénzügyi válság idején kevésbé volt függő és kiszolgáltatott helyzetben: a pénzügyi rendszere sokkal diverzifikáltabb volt, mint a többi új tagállamnak, bankjai kisebb devizahitel-állományt halmoztak fel, így a pénzügyi válság nem érintette olyan súlyosan a lengyel pénzügyi intézeteket (*Kowalewski-Rybinski* 2011, *Mikolajczyk-Miklaszewska* 2009, *OECD* 2010), amelyeknek rövid lejáratú kötelezettségei is jóval alacsonyabbak voltak. A válság hatására ugyanakkor a lengyel bankpiacon is komoly likviditási hiány jelentkezett – hiszen a külföldi befektetők igyekeztek kimenekíteni a tőkéjüket Közép-Kelet-Európából –, és csökkent az emberek bizalma a pénzügyi intézetek iránt (*Lengyel-Fejes* 2010, *Rácz* 2009). A kormány intézkedéseinek hatására szigorodtak a lakáshitelezés feltételei, és a válság a vállalati hitelezés visszaesését vonta maga után (*OECD* 2010, *Rácz* 2009).

A bankszektor felépítése szerencsésnek bizonyult a gazdasági válság negatív hatásainak ellensúlyozásában. 2005-2009 között a bankszektor eszközeinek 20,5 százaléka állami tulajdonban volt – míg a kelet-közép-európai országok összességét tekintve ez az arány csupán 12,9 százalék. Másutt ugyanis az 1990-es évek elején számos bank csőd-közeli helyzetbe került, az államoknak viszont nem volt elegendő forrása megmentésükhöz, így külföldi befektetők vásárolták fel az ilyen pénzügyi intézetek nagy részét (*Kowalewski-Rybinski* 2011). A Lengyelországban viszonylag kiterjedt állami banktulajdonlás ellenére a támogatási igény a válság idején is alacsony maradt. A jóváhagyott állami segítség kerete 2008 és 2010 között itt a GDP-nek csak 2,6 százaléka volt, míg az Unió egészében megközelítette a 36%-ot. A tényleges felhasználás az EU-ban végül alig haladta meg a GDP 13 százalékát, a lengyelek viszont egyáltalán nem használták fel a rendelkezésükre álló keretet (*EC* 2011).

Az állami tulajdon mellett Lengyelországban is jelentős a külföldi (főként más Unió tagországoiból származó) bankok részesedése, így az anyabankok politikája meghatározó szerepet töltött be a lengyel piacon tevékenykedő hitelintézetek szempontjából. Az anyabankok és leánybankjaik közötti hitelezési és refinanszírozási kapcsolat nem okozott komoly gondot a válság során. A tulajdonosok elsősorban a bankcsoporton belül és nem a nemzetközi pénzügyi piacokon próbáltak hitelhez jutni. Így 2008-ban és 2009-ben a hazai bankközi pénzügyi piac nehézségeit az anyabankoktól érkező jelentős mennyiségű likvid forrással tudták orvosolni, ezért a külföldi pénzügyi intézetekkel szembeni adósság állománya drasztikus növekedést mutatott (*Lengyel-Fejes* 2010). Emellett a három állami tulajdonban lévő lengyel bank is nyújtott hiteleket az országban működő külföldi bankoknak, s tekintettel a rendkívül szigorú szabályozási környezetre, ez nagy segítséget jelentett az országnak a recesszió

elkerülésében (*Kowalewski-Rybinski* 2011). Végül a részvényesek nem vonták el a leányvállalatok nyereségét, és ezen kívül 2008 folyamán tőkeemelés és alárendelt kölcsöntőke formájában 14 lengyelországi banknak nyújtottak pótlólagos tőkét (*Lengyel-Fejes* 2010).

A rendelkezésre álló likvid eszközöknek köszönhetően a lengyel bankok nemcsak kötelezettségeiket tudták időben teljesíteni, hanem képesek voltak további hitelek nyújtására is. Mindezek következtében 2008-ban rekord nyereséget mutatott a bankszektor, és a hitelintézetek közül csak 14 zárta veszteséggel az esztendőt. A bankközi piacokon azonban már az év végén emelkedni kezdtek a refinanszírozási költségek, és 2009 elejére a szektor egészének eredménye is drasztikus zuhanásba kezdett. Ráadásul ebben az évben a kereskedelmi partnerek keresletcsökkenése „a GDP növekedés lassulásán és a munkanélküliség fokozódásán keresztül a hitelállomány minőségének hirtelen romlásához vezetett, ami egyrészt csökkentette a bankrendszer stabilitását, másrészt a hitelnyújtás visszafogására készítette a kereskedelmi bankokat” (*Lengyel-Fejes* 2010, 302-303. o.).

Költségvetési hiány tekintetében Lengyelország 2006-ban az 1 százalékos mértéket tűzte ki céljául, ennek ellenére a költségvetési deficit a válság hatására 2010-ig folyamatos emelkedést mutatott (1. táblázat), így a legmagasabb értéket vette fel az újonnan csatlakozó tagállamok között (*Kowalewski-Rybinski* 2011). Az államadósság 2006 és 2009 között a GDP 50 százaléka körül mozgott, 2010-ben 50,9 százalékra emelkedett, 2011-re pedig elérte az 55 százalékot. Bár ez még alacsonyabb a Maastrichti Szerződés által előírt küszöbértéknél, azonban a jövőre nézve további adósságnövekedést prognosztizálnak, így nem csak a belső, de a külső egyensúly megteremtéséhez is erőteljes fiskális konszolidáció végrehajtása volna kívánatos (*EC* 2010, *IMF* 2011).

Összefoglalva, a válság hatásai Lengyelországban késleltetve, a 2008-as év legvégétől jelentkeztek. E hatások közül a fokozódó munkanélküliséget, az egyensúlyi mutatók romlását, valamint az elszabaduló költségvetési hiányt és a GDP 50 százalékát meghaladó államadósságot érdemes kiemelni. A jövőben tehát sürgető kérdés a foglalkoztatási és szociálpolitikai helyzet javítása, valamint az eladósodás folyamatának megállítása. Ennek érdekében a lengyel kormánynek további átfogó reformokat kell végrehajtania (*OECD* 2012, *Wisniewski* 2010a).

3. A válságkezelés lépései

Noha a lengyel gazdaság növekedése súlyosabb megrázkódtatások nélkül folytatódott a válság alatt, a válságkezelő intézkedések bevezetését és a korábban elodázott strukturális reformok megvalósítását Lengyelországban is szükségessé tette a jelentős költségvetési hiány és a megugró államadósság. A válság legfontosabb kihívásai közé ezeken kívül a 2008-2009 fordulóján spekulációs támadások célpontjává vált valuta, a nagy és viszonylag zárt belső piac védelme, a belső fogyasztás fenntartása, a folyó fizetési mérleg egyensúlyban tartása, valamint a munkanélküliségi ráta növekedésének megfékezése tartozik.

A válságkezelés sikerének egyik kulcsa, hogy a kormány és a jegybank már a válság első tüneteinek jelentkezésekor terveket dolgozzon ki, hogy megvédje az ország gazdaságát és pénzügyi rendszerét a negatív hatásoktól, ezeket a terveket pedig szükség szerint aktualizálják és bővítsék. Lengyelország kormánya is erre törekedett, azonban az elmúlt évtizedekben kialakult kormányzási gyakorlat megnehezítette a lakosság körében népszerűtlen intézkedések bevezetését.

Az EU legtöbb tagállama a 2008-2009-es időszakban expanzív fiskális politikát folytatott, s igaz ez Lengyelországra is. Az említett két évben az automatikus stabilizátorok és a diszkrecionális intézkedések együttes bevezetése Lengyelországban a GDP 5,2 százalékanak megfelelő stimulust jelentett, amit a válság alatt is fennmaradó gazdasági növekedés tett lehetővé (*Cameron* 2010). A lengyel kormány a válság hatásait érzékelve tehát számos expanzív intézkedést fogadott el, főleg adócsökkentéseket és az állami beruházások

élénkítését. 2008. október 13-án a Pénzügyminisztérium döntött a Pénzügyi Stabilizációs Bizottság megalakításáról, amelynek feladata volt elősegíteni az együttműködést és a koordinált intézkedések megvalósítását a Pénzügyminisztérium, a jegybank és a pénzügyi felügyelet között. Ezen kívül a vállalkozóknak nyújtott állami garanciavállalás értékét 25 000 euróról 50 000 euróra emelték.

A lengyel kormány külső válságkezelő lépését 2009 áprilisában tette meg, amikor megállapodott a Nemzetközi Valutaalappal egy 20,5 milliárd dollár értékű rugalmas hitelkeret biztosításáról. Erre azért volt szükség, mert a zloty a válság hatására a visegrádi országok valutájával párhuzamosan 2008 augusztusában kezdett drasztikusan leértékelődni. Az IMF-hitelkeret a zloty halvány felértékelődéséhez és kedvezőbb piaci visszajelzésekhez vezetett. Ennek következtében az ország végül nem is kényszerült hitel lehívására (*OECD 2010, Wisniewski 2010a, Wozniak 2010*).

A továbbiakban a válságkezelési intézkedéseket hat fő csoportba sorolva fogjuk tárgyalni: a költségvetés és az állami kiadások reformja, a monetáris intézkedések, a vállalkozások segítésére irányuló lépések, az állampolgárok védelmét célzó intézkedések, a munkaerőpiac reformja, valamint a nyugdírendszer reformja.

3.1. A költségvetés és az állami kiadások reformja

Az államháztartás egyensúlytalanságai és a gyorsan növekvő államadósság arra figyelmeztették Lengyelországot, hogy a kedvező növekedési folyamatok fenntartása és az euró mihamarabbi bevezetése érdekében azonnali szerkezeti reformokra és fegyelmezettebb fiskális politikára volna szükség. Mivel az infláció a válság első szakaszában mindössze három százalék körül mozgott, Lengyelországban nem volt szükség antiinflációs lépések bevezetésére (*A lengyel csodához 2010*).

Az államháztartási hiány és az államadósság növekedési ütemének csökkentése érdekében a miniszterelnök 2010. január végén bejelentette a *Pénzügyi konszolidációs és fejlesztési tervet*, amely az államháztartás konszolidációjára, a fejlesztési prioritásokra, valamint a jól működő és polgárbarát állam megvalósítására koncentrált (*Medovarszky 2010*). A terv egyik legfőbb célja a takarékos állam kialakítása volt, úgy, hogy 2012-re a GDP-hez viszonyított költségvetési hiány a 2009-ben tapasztalt 7 százalékról 3 százalékra csökkenjen.

Ennek egyik eszköze az ország 2009-2012-es időszakra vonatkozó konvergenciaprogramjában (*Republic of Poland 2010a*) és a 2010-2011-re kiadott *Pénzügyi konszolidációs és fejlesztési tervben* (*Republic of Poland 2010b*) megfogalmazott *kiadási* (vagy költségvetési) *szabály* bevezetése a strukturális hiány mérséklésére. Eszerint a maastrichti kritériumoknak megfelelő 3 százalékos költségvetési hiány eléréséig a kiadások reálértékben legfeljebb egy százalékkal növekedhetnek, ezután pedig a kiadások növekedése alacsonyabb lesz, mint a gazdasági növekedés. Ezen kívül a kormány hatékonyabbá kívánja tenni a közintézmények pénzeszközeinek felhasználását, megszüntetve azt a gyakorlatot, hogy egyes intézmények kamatozó bankszámlán tartják felhasználatlan eszközeiket, míg mások kénytelenek kötvénykibocsátással fedezni kiadásait. A tervek szerint kötelezővé tennék, hogy a közintézmények szabad pénzeszközeiket a Pénzügyminisztérium elkülönített számláján tartsák.

A 2008 novemberében a Miniszterek Tanácsa előtt bemutatott *Stabilitási és Fejlesztési Terv* (*Republic of Poland 2008*) alapvetően az állampolgárok és vállalatok adóterhelésének csökkentését, az adórendszer egyszerűsítését célozta a gazdasági növekedés biztosítása érdekében, továbbá takarékosági intézkedéseket írt elő a költségvetési szerveknél. Ennek keretében a kormány 2009. január 1-jei hatállyal a korábbi három kulcsosról két kulcsosra módosította a személyi jövedelemadó rendszert, ami csökkentette az adóterhelést, így próbálva növelni a fogyasztói keresletet.

A 2009-ben megjelent *Gazdaságpolitika 2010* programtervezet az államháztartás stabilizálását és a pénzügyi egyensúly fenntartását célozta meg egy többéves államfinanszírozási terv keretein belül. 2011-re 45 milliárd zlotys költségvetési hiányt (a GDP 5 százaléka), és 814,6 milliárd zlotys államadósságot (a GDP 54,4 százaléka) irányzott elő. A célkitűzés azonban mindkét esetben csak megközelíteni sikerült, a költségvetési hiány 2011-ben 7%, míg az államadósság 55%. A programtervezet előírta továbbá az általános forgalmi adó 22-ről 23 százalékra növelését. 2013-ra pedig 55 milliárd zlotys privatizációs bevétel elérését irányozta elő. Noha ennek megvalósulására kevés esély van, a privatizáció valóban felgyorsult: a költségvetés két év alatt 36,7 milliárd zloty bevételhez jutott.

Az államadósság szintjének csökkentését segítheti elő az *államadósság középtávú kezelési terve 2010-2014* is, melynek célja, hogy a lengyel államadósság 2010 és 2014 között 55 százalék körül mozogjon. Ennek átlépése költségvetés-módosítást és súlyos megszorításokat eredményezne. A tervezet szerint 2011-ben 54,2 százalékos, 2012-ben maximum 54,3 százalékos lehet a GDP arányos államadósság mértéke. Jelenleg úgy tűnik, hogy ezt a tervet is csak közelíteni sikerül.

Függetlenül a Stabilitási és Fejlesztési Terv – és a később ismertetésre kerülő Krízisellenes Csomag – intézkedéseitől a kormány számos gazdaság erősítő és a pénzügyi kondíciókat javító intézkedést vezetett be. Ezek közül a leginkább hatékony az áthidaló előnyüdjíjak reformjának bevezetése volt, amely hozzájárult a közkiadások helyzetének javításához. De eredményes intézkedésnek bizonyult a hozzáférés az IMF Rugalmas Hitelkerethez, melynek köszönhetően jelentős mértékben növekedett a lengyel kormány mozgástere a nemzetközi piacokon esetlegesen bekövetkező negatív hatások kiküszöbölésére.

3.2. Monetáris intézkedések

Már említettük, hogy a lengyel jegybank teljes mértékben meg tudta őrizni a függetlenségét (és rendkívül szigorú banki szabályozást érvényesít). A központi bank legfőbb célja hagyományosan az infláció alacsonyan tartása, az árszínvonal stabilitásának biztosítása (*Kowalewski-Rybinski* 2011). Így 2008 nyaráig a lengyel monetáris politika az inflációs nyomás ellensúlyozására helyezte a hangsúlyt. Ennek érdekében (a nyílt piaci műveletek alkalmazásán kívül) 2007 és 2008 folyamán több lépcsőben növelték a jegybanki alapkamatot is. Miután 2008 végén a gazdaság lassulása és a munkaerő kereslet visszaesése miatt a szakértők alacsonyabb inflációs szintet jeleztek előre, a Monetáris Tanács két lépcsőben, összesen 1 százalékponttal csökkentette a jegybanki kamatlábakat (*Lengyel-Fejes* 2010, *OECD* 2010).

A jegybank 2008. október 13-án kiadott bizalomerősítő intézkedéscsomagja a pénzpiaci műveletek hatékonyságának elősegítését, valamint a hazai és külföldi devizapiaci műveletek likviditásának biztosítását célozta. Emellett a bankok és a központi jegybank között szorosabb együttműködést írt elő. Ezt swap műveletekkel és a refinanszírozás biztosításával szerette volna elérni (*OECD* 2012). 2009-ben a jegybank módosította az eredeti csomagot, májustól kezdve 6 hónapos repot kínált, egy hónapra növelte a swap ügyletek futamidejét, és kiterjesztette a biztosítékként elfogadott értékpapírok körét. Ezen kívül az év második felétől kezdődően 3,5 százalékról 3 százalékra szállította le a kötelező tartalékrátát, amivel a bankoknak 3,3 milliárd zloty értékű pótlólagos likviditást biztosított (*Lengyel-Fejes* 2010, *OECD* 2010).

A jegybank a zloty árfolyamának a válság idején megnövekedett volatilitását devizapiaci intervenciókkal igyekszik fékezni, amit jelentős összegű tartalékainak köszönhetően tud megtenni.

3.3. A vállalkozások segítése

A kormány különböző programjai nagy hangsúlyt helyeztek a vállalkozások helyzetének könnyítésére. A Stabilitási és Fejlesztési Terv (*Republic of Poland 2008*) keretében az Államkincstár által nyújtott garanciák és kezességek összegét előbb 40 milliárd, majd 55 milliárd zlotyra emelte a hitelhez jutás megkönnyítésére, és gondoskodott az Országos Gazdasági Bank 3,7 milliárd zloty összegű feltőkésítéséről. Bevezettek egy Iparfejlesztési Ügynökség által kezelt lengyel cégeket támogató programot is, mintegy 5 milliárd zloty összegben, mindenképp a hadiipari üzemek támogatására, továbbá általában a cégek versenyképességének növelésére. Ezen kívül a kormány magasabb kedvezményt irányzott elő az újonnan alapított cégek számára 100 000 euró értékben. 2009-ben az Unió támogatásokért folyamodó cégek számára csökkentették az előleg kifizetési lehetőségek korlátait.

Mindennek ellenére az ipari és szolgáltató cégeknek nyújtott állami támogatások 2008-ban és 2009-ben – a válság hatását is beszámítva – Lengyelországban lényegesen alacsonyabbak voltak az EU 27-ek átlagánál (a GDP 0,8 és 0,7 százaléka, szemben a 2,1 és 3,5 százalékkal). 2010-ben viszont a válság hatása nélkül kalkulált 0,72 százalékos érték valamivel meghaladta az Unió 0,5 százalékra visszaeső átlagát.⁵²

3.4. Az állampolgárok védelmét célzó kormányintézkedések

A kormány a válságkezelési intézkedések bevezetésekor nagy hangsúlyt helyezett az állampolgárok védelmére is. Bankbetétek garanciája 50 ezer euróra növekedett. A kormány támogatta a lakáscélú hitelek törlesztését azok számára, akik elvesztették munkahelyüket (*Lengyel-Fejes 2010*). Ezen kívül a *Pénzügyi konszolidációs és fejlesztési terv 2010-2011 (Republic of Poland 2010b)* tartalmazza a falun és szegény családokban élő fiatalok képzésének, esélyegyenlőségének megteremtését is, amelynek keretében bővítették az óvodai férőhelyek számát. Célként tűzték ki az oktatás színvonalának növelését és a szélessávú internet hálózat fejlesztését, hogy az a lakosság minél nagyobb hányada számára hozzáférhetővé válhasson.

3.5. A munkaerőpiac reformja

A *Társadalmi Szolidaritási Alap* elsősorban a válság munkanélküliséget növelő hatásainak ellensúlyozására szolgált. A munkanélküliség mértéke ugyanis jelentős mértékben megnövekedett a vállalati leépítések, illetve a külföldről hazaérkező munkaerő következtében. 2009 áprilisában a lengyel kormányzat 13 intézkedésből álló csomagot fogadtatott el, ami a rugalmasabb munkaerőpiac és a bérterhek állami kompenzációval történő mérséklése útján próbálta a foglalkoztatottsági szintet és a munkahelyeket biztosító vállalatokat fenntartani, oly módon, hogy pénzügyi támogatást nyújtott az új alkalmazottak bérének biztosításához. Az intézkedés azonban nem bizonyult elégségesnek és eredményesnek (*Lengyel-Fejes 2010, OECD 2012*).

A munkaerőpiac reformjának szempontjából legfontosabb a szakszervezetekkel és a munkaadókkal együtt kidolgozott *Krízisellenes Csomag (Kwiatkiewicz 2011)*, amely 2009 augusztusában lépett életbe. Ennek keretében 12 hónapra növekedett a munkaidő-elszámolás időszaka, ami rugalmasabbá tette a munkaidővel való gazdálkodást; bevezették a rugalmas, a vállalat aktuális szükségéhez igazodó munkaidőt. Ezen kívül korlátozásokat vezettek be a meghatározott időre szóló munkaszerződésekre, 24 hónapban maximálva az időtartamot.

⁵² Az Európai Unió definíciója szerint vett állami támogatások, lásd részletesen: http://ec.europa.eu/competition/state_aid/studies_reports/archive/annex_2009_autumn_en.pdf, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=SEC:2010:1462:FIN:EN:PDF>, http://ec.europa.eu/competition/state_aid/studies_reports/2011_autumn_working_paper_en.pdf

Bevezették a fizetés-kiegészítést: ha a munkaadó csökkenti a munkaidőt, és ennek következtében a munkavállaló fizetése csökken, a különbség egy részét az állam átvállalja. A Krízisellenes csomag ezen kívül tartalmazta az oktatási, továbbképzési támogatás bevezetését, melynek köszönhetően időszakos leállás esetén lehetőség nyílik a dolgozók fél állásban való foglalkoztatására és továbbképzésre, amelynek idejére a munkanélküli segély összegének megfelelő ösztöndíjat lehet nyújtani.

A válság hatásainak ellensúlyozására szolgáló Pénzügyi konszolidációs és fejlesztési terv 2010-2011 (*Republic of Poland 2010b*) jelentős pénzüsségeket biztosított a fiatalok munkába állásának támogatására, melynek következtében a 25 évnél fiatalabb munkavállalók aránya kis mértékben növekedett.

3.6. A nyugdíjrendszer reformja

A Pénzügyi konszolidációs és fejlesztési terv 2010-2011 (*Republic of Poland 2010b*) tartalmazza a társadalombiztosítási rendszer fokozatos átalakítását, egységesítését. Ezen belül a nyugdíjkorhatár folyamatos emelését, valamint a kedvezményre jogosultak körének jelentős korlátozását, elsősorban az egyenruhások nyugdíjrendszerének fokozatos egységesítését az általános rendszerrel, ami a fegyveres erők kötelékébe 2012. január 1-jétől belépőkre vonatkozik (*OECD 2010, 2012*).

4. A válságkezelési intézkedések értékelése

Lengyelország kimagaslóan jól, Európában egyedülálló módon birkózott meg a válság első időszakával. Relatíve alacsonyabb államadóssága és a magas jegybanki tartalékok miatt a válság jelentkezésekor nagyobb mozgástérrel rendelkezett, mint más kelet-közép-európai országok, így megengedhette magának, hogy lépéseket tegyen valutája védelmében. Az intézkedések a lengyel zloty a legfontosabb valutákkal szemben 2008-ban bekövetkezett drasztikus gyengülését meg tudták fékezni, és azt követően is képesek voltak kezelni (*Lengyel-Fejes 2010*). Fontos még kiemelni a privatizáció felgyorsítását; valamint a közpénzekről szóló törvény módosítását (*OECD 2012*).

Ezek alapján megállapítható, hogy a lengyel kormánynak számos olyan gazdaságélénkítő és szerkezetváltást célzó reformot (adóreform, nyugdíjreform) sikerült elfogadtatni, amelyek hozzájárultak a recesszió elkerüléséhez (*Wisniewski 2009*). A kormány adócsökkentő intézkedései így a válsággal egy időben éreztették hatásukat. A személyi adózás háromkulcsosról kétkulcsossá alakításával (ami egyben csökkentést is jelentett) épp akkor sikerült élénkíteni a piac belső keresletét, amikor az a válság hatására visszaeshetett volna (*Wisniewski 2010a*). Így Lengyelországban a konvergencia folyamata a pénzügyi és gazdasági válság legsúlyosabb éveiben sem torpant meg. A kormány és a jegybank együttműködése és intézkedéseik összehangolása a többi ország válságkezelésében is követendő példa lehet. A lengyel közgazdászok egy része azonban arra az álláspontra helyezkedik, hogy az ország kiemelkedő helytállása elsősorban a középosztály és a lengyel vállalkozók aktivitásának eredménye, nem pedig a kormányzati válságkezelésé (*Lengyel-Fejes 2010*). Ez utóbbi állítással egyet lehet érteni, ha figyelembe vesszük a lengyel kormányzást évtizedek óta jellemző gyenge minőséget (hiszen a jogszabályokat nem elegendő elfogadni, véghez is kell vinni) és a strukturális egyensúlytalanságokat – különösen tartós és rendkívül magas államháztartási hiányt.

Az EU Tanácsa a válság hatásainak enyhítése érdekében kezdetben támogatta a lengyel kormány fejlesztést szolgáló intézkedéseit, egyúttal azonban felhívta a figyelmet arra, hogy 2010-2011-től a gazdaságélénkítésről át kell térni a restriktív gazdaságpolitikára, a

folyamatosan romló költségvetési egyenleg ugyanis veszélyezteti a költségvetés hosszú távú fenntarthatóságát (ET 2009).

A lengyel válságkezelés legfontosabb sajátossága mindezek miatt talán nem is abban keresendő, mit tettek a gazdaság élénkítése érdekében, hanem abban, hogy mi az, amit a régió más országaival ellentétben nem kényszerültek megtenni (Wisniewski 2010b). Lengyelország ugyanis nem kényszerült bankmentő csomagok finanszírozására, mivel többségében nagybankok kezében lévő pénzügyi piacát nem érte akkora megrázkódtatás, mint a nyugat-európai országokét – ez pedig elsősorban a szigorú szabályozásnak volt köszönhető (Wisniewski 2010a).

5. Összegzés

A gazdasági növekedés Lengyelországban a válság idején is fennmaradt, ezért ebből a szempontból elmondható, hogy a 2008-as pénzügyi és gazdasági válság hatásai az országot a többi európai államnál kisebb mértékben érintették. A lengyel példából jól látható, hogy az aktív fiskális politika rendkívül fontos a válság-megelőzés és a válságkezelés szempontjából, hiszen a gyors növekedés időszakának tartalékait a válságidőszak kontraciklikus gazdaságpolitikájának finanszírozására lehet fordítani. A válságkezelés azonban Lengyelországban is az egyensúlyi mutatók romlásához, a deficit és az államadósság növekedéséhez, a munkanélküliségi ráta drasztikusan emelkedéséhez vezetett.

Lengyelország jó szereplésének egyik oka abban keresendő, hogy jelentős mértékű belső kereslettel, és viszonylag zárt és nagy piaccal rendelkezik, így kevésbé függ a világkereskedelemtől, mint Kelet-Közép-Európa más országai. Ezen kívül az ország fáziskésében volt a belső piac hitelesen keresztül történő élénkítésének gyakorlatában, ami a többi visegrádi ország esetében már a válság előtt is bevett gyakorlatnak számított. Így Lengyelországban a hitelboom épp csak elkezdődött, és nem ért el olyan csúcsot, mint a régió más államaiban. A deviza alapú hitelezésre még idejében korlátozásokat vezettek be, így a lakosságot és a vállalkozásokat nem terhelte akkora mértékben a visszafizetésnek a nemzeti valuta leértékelődése miatt megnövekedett súlya, mint például Magyarországon. Az évek során kialakult konzervatív monetáris politika tehát jó szolgálatot tett az országnak a válság(kezelés) során. A válság hatásainak ellensúlyozására a lebegő árfolyamú lengyel nemzeti valuta különösen alkalmasnak bizonyult.

A válság azonban rámutatott, hogy az eddig is szigorú monetáris politika mellett szükség van a fegyelmezett fiskális szabályozásra is. Az ország sikerének másik tényezője a tartalékok felhasználására fókuszáló válságkezelés, a költségvetési források átcsoportosítása, valamint a korábban már megkezdett strukturális reformok véghezvitele volt. A munkanélküliség növekedését nagymértékben csökkentette a rugalmas bérrendezési mechanizmus, mely maga után vonta a reálkeresetek gyors csökkenését.

Összességében megállapíthatjuk, hogy Lengyelországot több szempontból szerencsés helyzetben érte a globális pénzügyi válság, s emiatt néhány gazdasági mutatót figyelembe véve a többi közép-kelet-európai országhoz viszonyítva kiemelkedően szerepelt az elmúlt években, azonban a rendszerváltozás óta fennálló fiskális imprudencia korrigálását a válság elodázhatalanná tette.

Irodalomjegyzék

A lengyel csodához... 2010: A lengyel csodához nincs szükség az euróra. *Gazdasági Rádió*, interjú Békés Gáborral, 2010. március 3. Interneten: <http://www.gazdasagiradio.hu/cikk/43070/>. (Letöltve: 2012. március 24.)

- BMI 2009: *Poland Business Forecast Report. Economic Outlook*. Business Monitor International.
- Cameron, D. R. 2010: *European Responses to Economic Crisis*. Yale University, Washington DC.
- EC 2010: *European Economic Forecast*. European Commission, Brussels.
- EC 2011: Facts and figures on state aid in the EU Member States – Autumn 2011 Update. *Commission Staff Working Paper*, 1.12.2011, Brussels. Interneten: http://ec.europa.eu/competition/state_aid/studies_reports/2011_autumn_working_paper_en.pdf (Letöltve: 2011. március 30.)
- ET 2009: *A Tanács véleménye Lengyelországnak a 2008–2011-es időszakra vonatkozó aktualizált konvergenciaprogramjáról*. 2009. március 10. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2009:066:0017:0021:HU:PDF> (Letöltve: 2011.december 10.)
- Eurostat 2012: *Statistics*. Interneten: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database (Letöltve: 2012. március 23.)
- GUS 2012: *Central Statistical Office of Poland*. Interneten: <http://www.stat.gov.pl/english/> (Letöltve: 2012. március 23.)
- IMF 2011: International Monetary Fund World Economic Outlook Database, September 2011. Interneten: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2011/02/weodata/index.aspx> (Letöltve: 2012. március 23.)
- Kawalec, S. 1999: Banking Sector Systemic Risk in Selected Central European Countries. Review of: Bulgaria, Czech Republic, Hungary, Poland, Romania and Slovakia. *CASE Reports*, No. 23.
- Kowalewski, O. – Rybinski, K. 2011: The hidden transformation.Changing role of the state after the collapse of communism in Central and Easter Europe. *Wharton Financial Institutions Center Working Paper*, No. 11-38, February 13.
- Kwiatkiewicz, A. 2011: The Implementation of Flexicurity and the Role of the Social Partners – National Fiche: Poland. ETUC Resource Centre, *Joint Study of the European Social Partners*, 2011 May.
- Lengyel L. – Fejes E. (szerk.) 2010: *A gazdasági válság és társadalmi következményei 2010*. Pénzügykutató Alapítvány, Budapest.
- Mikolajczyk, K. – Miklaszewska, E. 2009: Foreign Bank Entry and Bank Performance in Poland: Testing the Global Advantage Hypothesis. *Journal of Money, Investment and Banking*, 10, 57-78. o.
- OECD 2010: *OECD Economic Surveys: Poland 2010*. OECD, Paris.
- OECD 2012: *OECD Economic Surveys: Poland 2012*. OECD, Paris.
- Rácz M. 2009: Összefoglaló a válságkezelésről az EU27-ben. In Somai M. (szerk.): *A globális válság: hatások, gazdaságpolitikai válaszok és kilátások – Nagy EU-tagállamok és a gazdasági válság*. MTA Világgazdasági Kutatóintézet, Budapest, 7-25. o.
- Republic of Poland 2008: *Stability and Development Plan – Reinforcing the Polish Economy in the Face of the Global Financial Crisis*. Warsaw.
- Republic of Poland 2010a: *The Convergence Programme Update 2009*. Warsaw, February 2010.
- Republic of Poland 2010b: *Plan for Development and Consolidation of Public Finance for 2010-11*. Warsaw, January 2010.
- Tóth Zs. 2010: A gazdasági válság hatása Magyarország konvergenciafolyamatára, nemzetközi kitekintéssel. *EU Working Papers*, 1/2020.

UNCTAD 2012: *UNCTADStat*. Interneten:

<http://unctadstat.unctad.org/ReportFolders/reportFolders.aspx> (Letöltve: 2012. március 21.)

- Wisniewski A. 2009: A pénzügyi és gazdasági válság hatása Lengyelországra. In: Novák T. – Wisniewski A. (szerk.): *A globális válság: hatások, gazdaságpolitikai válaszok és kilátások – Az új EU-tagállamok és a tagjelöltek helyzete a válságban*. MTA Világgazdasági Kutatóintézet, Budapest, 41-46. o.
- Wisniewski A. 2010a: Lengyelország. In Túry G. – Vida K. (szerk.) *Monitoring jelentés 2010. Az európai unióhoz 2004-2007-ben csatlakozott Tizek teljesítményéről*. MTA Világgazdasági Kutatóintézet, Budapest, 7-11. o.
- Wisniewski A. 2010b: Lengyelország és IMF: kölcsönös elégedettség. *Vélemények, Kommentárok, Információk*, 209, MTA Világgazdasági Kutatóintézet, Budapest.
- Wozniak, P. 2010: Economic and Political Challenges of Acceding to the Euro Zone Area: the Case of Poland. *CASE Network Studies & Analyses*, No. 404.